

**UPRAVLJANJE KRIZAMA I NJENA ULOGA U JAČANJU
NACIONALNE SIGURNOSTI**

**CRISIS MANAGEMENT AND ITS ROLE IN STRENGTHENING OF
NATIONAL SECURITY**

Izvorni znanstveni članak

*Turki Eid A. AlBaqami**

Sažetak

Pitanje upravljanja krizom i odnos tog procesa naspram sistema nacionalne sigurnosti predstavljaju centralni problem ovoga rada. U radu se pojašnjava jedan od mogućih načina pristupa u efikasnom rješavanju kriza i jačanju nacionalne sigurnosti na prostoru Kraljevine Saudijske Arabije. Također, u radu se navode mjere koje su neophodne za upravljanje krizom, te na koji način se vrši koordinacija svih sigurnosnih agencija kako bi se nacionalna sigurnost održala na najvišem nivou. Na konkretnom primjeru, jedinstvenom u pogledu sigurnosnih izazova i upravljanja u kriznim situacijama, opisuje se uloga svih dijelova sistema sigurnosti, način upravljanja krizom i mogućnost njihove kontrole. Radi se o izuzetno kompleksnom problemu pa je shodno tome u radu potencirano nekoliko pojmova koji se međusobno nadovezuju i prepliću kako bi rješenje bilo jasnije.

Ključne riječi: Nacionalna sigurnost, krize, Kraljevina Saudijska Arabija, upravljanje krizama, terorizam, Hadž

Abstract

The question of crisis management and the relationship of that process to the system of national security represents the central problem of this research. This paper clarifies one of the possible approaches in the efficient resolution of crises and strengthening national security at the territory of Kingdom of Saudi Arabia. Furthermore, the measures necessary for the crisis management are specified in the paper, as well as the ways of coordination of all security agencies in order to maintain national security at the highest level. Using the concrete example, unique in terms of security

** Ambasada Kraljevine Saudijske Arabije u BiH, e-mail: turky1t1@gmail.com, mirne.a@hotmail.com*

challenges and crisis management, the paper describes the role of all parts of the security system, the way the crisis is managed, and the possibility of its control. This is an extremely complex problem, and accordingly, several concepts are mutually interconnected and interlaced to make the solution clearer.

Key words: National security, crisis, Kingdom of Saudi Arabia, crisis management, terrorism, Hajj.

1. UVOD

Zbog sve prisutnijeg trenda rasta različitih pojava kriznih situacija u svijetu, istraživači su problemu upravljanja krizama pristupali iz različitih uglova a sve u cilju pronalaska najtpornijeg modela upravljanja krizama u realnoj situaciji. Kako je svaka država specifikum, počevši od državnog uređenja, organizacije sigurnosnog sistema, postojanja različitih potencijalnih izvora za krize ili samih prijetnji, zatim klimatskih uslova kao faktora za krize, predmet interesovanja ovog rada je upravljanje krizom u Kraljevini Saudijskoj Arabiji sa fokusom na ulogu upravljanja krizom i jačanje nacionalne sigurnosti (Murwani, 2009) (Aljhani, 2004) (Al-Didžani, 2011) (Salem, 2008) (Al-Asiri, 2007) (Al-Saud, 2007) (Ebu-Tnin, 1996) (Al-Mtairi, 2012) (Al-Harbi, 2010) (Saad, 2009) (Al-Obeisi, 2008) (Al-Maliki, 2006).

Kako je i u Kraljevini Saudijskoj Arabiji bilo bazičnih istraživanja koja su polučila određenim rezultatima u sprečavanju određenih kriza i njihovog utjecaja na okolinu, ovim istraživačkim radom se nastoje dopuniti već objavljena istraživanja, posebno sa aspekta važnosti koordinirane uloge državnih organa tokom upravljanja krizama, kao i njihov uticaj na jačanje nacionalne sigurnosti kroz svijest o neophodnoj efikasnoj ulozi upravljanja krizama koji se temelji na konkretnom određivanju uloga i upotpunjenju zadataka i obaveza između sektora i državnih organa i koordinaciji među njima. Posebno je to bitno u današnje vrijeme kada je opasnost od kriznih situacija svakodnevna pri čemu njihovo rješavanje zahtijeva korištenje inovativnih, brzih i spremnih koraka za borbu, kako bi se izbjegla kašnjenja i onemogućila prijetnja nacionalnoj sigurnosti, koja se uglavnom pojavljuje kao odraz povećanih gubitaka u ekonomskim, socijalnim i sigurnosnim aspektima. Slaba sposobnost u borbi s krizama ili kašnjenje u upravljanju istim sukladno s tradicionalnim scenarijima i ulogama, te njihova učestalost, donosi poteškoće u rješavanju kriza i smanjenje sposobnosti nacionalne sigurnosti. Kao pokazatelje slabe učinkovitosti i/ili neuspjeha u upravljanju krizom, najčešće možemo uočiti u posljedicama kriznih situacija, zapravo u tom slučaju radi se o krizama koje su prouzrokovale ljudske i materijalne

gubitke. U Kraljevini Saudijskoj Arabiji takve krizne situacije su uglavnom primjeri terorističkih kriza, gdje su teroristi uspjeli u izvršenju trideset i šest zločina (36), što je kao posljedicu imalo ljudske gubitke od kojih čak devetstotina trideset devet mrtvih (939), i hiljadu tristotine sedamnaest (1317) ozlijeđenih pripadnika MUP-a i nevinih građana (Murwani, 2009). Pored ljudskih žrtava velike su i moralne i materijalne štete i negativne posljedice uzrokovane takvim terorističkim zločinima. Pored navedenih žrtava, materijalne i moralne štete, neophodno je napomenuti da ovakvi teroristički zločini kvare sliku Islama i udaljavaju ljude od njega, svi oni smišljeno su usmjereni protiv islamske vjere i daju priliku neprijateljima da se bore protiv Islama i njegovih sljedbenika, optužujući Islam i muslimane za terorizam i optužujući ih da su teroristi. (Murwani, 2009) (Aljhani, 2004).

2. NACIONALNA SIGURNOST I KRIZA

Sigurnost (sveobuhvatni koncept) je temeljni stub razvoja svake države, to je zapravo sredstvo koje pruža garanciju za uspješni kontinuirani razvoj, izvršenje razvojnih planova i održavanje stalne stope rasta u privredi, socijalnim, ekološkim i zdravstvenim područjima ali i drugim elementima sigurnosnog sistema koji doprinose promicanju razvoja, napretka i lagodnosti, uz oslobađanje pojedinaca i grupa osjećaja straha, tjeskobe i nerveze.

Osjećaj prisustva sigurnosti može biti dostupan samo u društvenom entitetu sposobnom za kontrolisanje problema i kriza, spremnom i sposobnom da se optimalno suoči sa krizom i uspješno vrati kontrolu nad situacijom u najkraćem vremenu i uz najmanje troškove i trud.

Područje nacionalne sigurnosti, predstavlja širok spektar unutrašnjih ili vanjskih područja sigurnosti koji se formiraju kao glavni temelji nacionalne sigurnosti i predstavljaju osnovnu državnu brigu za zaštitu sigurnosti (Al Shahrani, 2003)

Prema konceptu nacionalne sigurnosti Kraljevine Saudijske Arabije, sistem nacionalne sigurnosti je zadužena za poduzimanje svih potrebnih koraka za podršku i jačanje svih elemenata sigurnosti uključujući sprečavanje kriminala i čuvanje reda. Takav koncept sigurnosti zasnovan je na podučavanju vjerskih temelja i tolerantne islamske etike, prepoznatljiv je kroz ulogu u stvaranju kaznene politike, podrške faktorima razvoja svijesti i odanost građana državi, te sudjelovanju u rješavanju narodnih problema kako bi podržali političku i ekonomsku stabilnost i postigli socijalnu pravdu i sigurnosne ciljeve u državi.

Važnost nacionalne sigurnosti leži u činjenici da je ona sigurnosni ventil koji osigurava vođenje svih socijalnih, političkih i ekonomskih organizacija ka lukama stabilnosti u regularnom kretanju unutar

koordiniranih okvira. To je zapravo lijevak u kojem se stapaju društvene, političke i ekonomske interakcije, radi formiranja integriranog društva sposobnog za ostvarivanja boljeg života svih državljana. Nacionalna sigurnost nije ograničena samo na zaštitu državne sigurnosti od vanjskih prijetnji, nego obuhvata i zaštitu od svih vrsta prijetnji koje mogu nastati i ugroziti njenu unutrašnju stabilnost kao temeljnom uslovu i obavezi za stvaranje trajnog državnog razvoja. Pod unutrašnjom nestabilnošću ubrajaju se i one krize koje su uzrokovane ljudskom revolucijom ili ljudskim protestima a koje nastaju zbog eksploatacije ili društvenog, političkog, ekonomskog ili kulturnog pritiska. Radi se o faktorima koji uništavaju razvoj države a javljaju se kao rezultat bijega od problema i uglavnom pokreću nasilje. Robert McNamara smatra da sigurnost znači razvoj, a ne vojno opremanje, jer bez razvoja nema sigurnosti, kako bi država bila u mogućnosti organizovati svoje resurse radi snabdijevanja građana njihovim potrebama i željama tada bi njena otpornost prema nestabilnosti i opasnosti od nemira i nasilja bila povećana (Kamel. 1996).

Rješavanje socijalnih problema, te podržavanje političke i privredne stabilnosti i ostvarivanje pravde su osnovna načela za porast visokog životnog standarda, te za smanjenje stope kriminala. U historiji razvijenih država, njihova briga je bila usmjerena ka ostvarivanju političke sigurnosti, a nakon napretka i razvoja društava i naroda, te rasprostranjenosti potreba, nastala je potreba za usvajanje opšte sigurnosti koja se sastoji od ekonomske, socijalne, okolišne i industrijske sigurnosti te kulturne, turističke sigurnosti kao i drugih sistemskih elemenata.

Nacionalna sigurnost se postiže u skladu s cjelokupnim konceptom, za što mora biti dostupan uticaj ključnih faktora koji čine temelje i razloge nacionalne sigurnosti, a posljedice se razlikuju zavisno od njihove prirode. Najvažniji temelji nacionalne sigurnosti Kraljevine Saudijske Arabije su: vjerovanje, vođstvo, politika, ekonomija, mediji, vojne snage, javna uprava.

Iz prethodno navedenog smatramo da je nacionalna sigurnost glavni temelj za opstanak države i njenog kontinuiteta i razvoja u svim aspektima, jer čini sredstvo za trajni razvoj. Nema razvoja bez sigurnosti, a to zahtijeva dostupnost ljudskih resursa i političke uprave, pri čemu su vojne snage sposobne za upravljanje krizom i spremne za borbu protiv tradicionalnih i novih kriminogenih pojava u cilju pružanja klime koja potiče kreativnost i inovacije. Isto tako privlačenje stranih investitora za poticanje investicija, zatim proširenje izgradnje projekata koji se odražavaju pozitivno na članove društva i rješavaju mnoge negativnosti, kao što su nezaposlenost, inflacija, nizak životni standard i drugi ekonomski problemi, zahtijevaju povećanje sposobnosti države da udovolji potrebama građana i sve zajedno treba da vodi ka ostvarivanju socijalnog mira, političke sigurnosti i stabilnosti.

Uticaj upravljanja krizom na temelje nacionalne sigurnosti možemo posmatrati kroz stanje nacionalne sigurnosti, a stanje nacionalne sigurnosti zemlje zavisi od stepena učinkovitosti njenih osnovnih komponenti, putem upravljanja krizom i brzinom intervencije kontrolisanja krize i smanjenja negativnih posljedica koje mogu narušiti te komponente i uticati na njih. Tok promjene krize ili pronalazak i upotreba rješenja koja osiguravaju postizanje općeg dobra, pozitivno se odražava na javnu sigurnosti i mir, jer djeluje na zaštitu i održavanje temelja države a time se povećava nacionalnu sigurnost općenito.

3. METODI UPRAVLJANJA KRIZOM

Ljudi su od prvobitne zajednice na različite načine upravljali kriznim situacijama, stoga upravljanje krizom predstavlja stalnu historijsku konstantu koja se razvija paralelno sa razvojem društva. Jednostavno rečeno, radi se o činu upravljanja i izražavanja odnosa čovjeka u kritičnim situacijama sa kojima se suočava, naspram drugih lica ali i okoline. U samom upravljanju krizama prvo su do izražaja dolazile posebne vještine, kao što su: lukavost i inoviranje, zatim sposobnost rukovođenja a u slučaju međunarodnih kriza i upotreba diplomatije.

Upravljanje krizom znači: "mobilizaciju sigurnosnih službi sa svojim resursima i iskustvom u suprotstavljanju krizama kako bi učvrstili sigurnost i blagostanje sa ciljem kompletnog sagledavanja krize i njenog razbijanja, uz minimalan gubitak i rad na povratku u normalno stanje što je prije moguće, i proučavanje uzroka, kako bi se izbjeglo njihovo ponavljanje u budućnosti." (Al-Beridi, 1999)

Upravljanje krizom je način zaštite društva od opasnosti i efekata koje nastaju krizom, kako bi se smanjili gubici na minimum i osiguralo društvo od negativnih učinaka krize, osobito ako su krize nasilne i predstavljaju prijetnju nacionalnoj sigurnosti, te zahtijevaju netradicionalne odgovore.

Bez obzira na okolnosti nastanka krize, upravljanje krizom obuhvata planirani scenarij za prevenciju od negativnih posljedica kriza, koje možda ne sadržavaju ispravne metode suprotstavljanja, obzirom na različitosti izvora i učesnika pojedinih kriza, te postoji potreba posebnog tretiranja za svaku krizu, pa se metode svake intervencije razlikuju prema procjeni situacije i podacima koji ovise o spremnosti sigurnosnih sistema i sposobnosti uključivanja u datom momentu kroz dijalog ili putem sigurnosne intervencije.

Svaka kriza ima svoje faze, koje možemo podijeliti na: fazu latencije i konfiguracije; fazu rođenja; fazu eskalacije i širenja; fazu eksplozije; fazu objavljivanja; fazu propadanja i fazu nestanka.

Svaka od navedenih faza krize zahtijeva poseban pristup u rješavanju, koje smo definirali kao metode upravljanja krizom. Osnovni metodi upravljanja krizom su:

- a) *Planiranje*, neophodno je istaći da su najvažnije vrste planova za borbu sa krizama: priprema za odgovor na krizu i katastrofu (Kamel, 1999)
- b) *Trening*, zahtijeva obuku suočavanja putem održavanja specijalnih kurseva za sve zaposlenike u upravljanju krizom
- c) *Legitimitet*, zahtijeva disciplinu u borbi sa krizama uzimajući u obzir postojanje razumijevanja jezika vođstva radnog tima, sa prisutnosti minimalne političke, socijalne, kulturne i gospodarske svijesti koju susrećemo u katastrofama.
- d) *Koordinacija*, neophodna je za suočenje s krizom, uzimajući u obzir sljedeće: koordinaciju unutar organizacije kroz određivanje načina upute i naloga koji reguliraju način rada sa krizama i prioritetima i njengove granice i odgovornosti svakog elementa kao i nadležnih za koordinaciju svake faze krize i koordinaciju između institucija na najvišoj razini, kako bi se utvrdilo u kojoj mjeri i granici leži odgovornosti niže razine u rješavanju kriza i koordinacija unutar centara krize. Uz koordinaciju se uglavnom veže dostupnost dobrog i tačnog informacijskog sistema, oslanjanje na timski rad a sve ovo je bitno zbog preklapajućih aktivnosti različitih organa.
- e) *Poduzimanje mjera ili odlučivanje* je kompleksan proces i potrebno je imati u vidu sljedeće: učinak unutarnjih i vanjskih pritisaka s kojima se suočava donositelj odluke, kako bi zanemario negativne učinke u donošenju odluke, izbor donositelja odluke koji posjeduje iskustvo i vještinu u donošenju odluka u kriznim situacijama koje su nejasne i nemaju dovoljno informacija, izbor pomoćnika donositelja odluke koji trebaju posjedovati sposobnosti i vještine te odgovarajuće kvalifikacije za donošenje odluka, širenje kruga sudjelovanja u donošenju odluka tako što će sve nadležne uprave sudjelovati i konsultovati se o rješavanju krize, također podređeni i nadležni organi trebaju sudjelovati u procesu donošenja odluka, potom izvršenju istih i podržavati pozitivne aspekte, kreativno razmišljanje pomoću netradicionalne metode u upravljanju krizom, ovisno o prirodi krize i vrsti, putem predlaganja ideja i rješavanja uključujući visok stupanj nedostataka istovjetnost u orijentaciji i najvišeg stupnja prikladnosti (Al-Shaalan, 2002).

Obzirom na navedene metode upravljanja krizom, one same po sebi su neučinkoviti i kao takve ne mogu dati željene rezultate. Međutim, kada se ove metode primjenjuju u adekvatnim ciklusima, gdje svakoj krizi prethodi

planiranje, trening a tokom krize koordinacija i adekvatno poduzimanje mjera i odlučivanje onda je cijeli sistem operativno sposoban i spreman na odgovor. U tom slučaju svaki sudionik sigurnosnog sistema zna svoju ulogu i postupa u skladu sa razrađenim ulogama u opcionim scenariju i tada je velika mogućnost da takav sistem bude otporan na krizu. Također u dobro postavljenim sistemima za upravljanje krizom neophodno je odrediti način saradnje s drugim nadležnim stranama kako bi se adekvatno suočili sa krizama, jer loša koordinacija poremeti odnose u reakciji sudionika i ograničava njihovu učinkovitost u borbi sa krizama, što najčešće rezultira destabilizacijom nacionalne sigurnosti zbog nastalih negativnih posljedica krize i smanjenja sposobnosti ograničenja utjecaja situacije kao rezultata sukoba specijalnosti i preklapanje uloga učesnika u borbi protiv krize.

4. SUBJEKTI UPRAVLJANJA KRIZOM I NJIHOVA ULOGA U JAČANJU NACIONALNE SIGURNOSTI

Upravljanje krizom se zasniva na: zaštititi i spašavanju države i svih njenih subjekata i građana, zaštiti i sigurnosti svih komponenti sigurnosnog entiteta i rješavanju bilo kakvih nedostataka ili mahana svojih sektora ili otklanjanje bilo kojeg razloga koji može dovesti do znakova buduće krize kako bi zaštitili vitalnost državnog tijela i ostvarenja svega što bi poboljšalo nacionalnu sigurnost i promicanje višeg nivoa razvojnog djelovanja društvene zajednice,

Najvažniji načini da se uspješno upravlja krizom jeste postizanje operativne integracije, sklada i koordinacije između potrebnih vladinih državnih agencija (vojne, sigurnosne, civilne) na svim nivoima, a sve u svrhu kontrolisanja krize ili onemogućavanja sprovođenja planova generatora krize, čime se direktno štiti državni interes i sigurnost države. Kako bi se zaštitila sigurnost države, mora se objezbjediti svim subjektima koji upravljaju ili učesvuju u procesu realizacije upravljanja krizom sva neohodna sredstva tokom krize kojom je izložena. Uloge subjekata u upravljanju krizom razlikuju se zavisno od vrste krize i specifičnosti i sposobnosti svakog subjekta. Ukoliko su subjekti udruženi i koordiniraju, kao i sve njihove službe i donositelji odluka, realizacija ciljeva upravljanja krizom biti će sprovedena na najbolji mogući način ako to bude u sklopu mudrog vođstva, putem opremljenih centara i specijalnih kadrova za borbu protiv krize i sistema (izvršnog i pomoćnog), koji snosi odgovornost borbe sa svim krizama. U nastavku rada ciljano smo podijelili subjekte upravljanja krizom, po osnovu njihovih uloga i sposobnosti ali i povezanosti sa izvršnim organima koji su direktno izloženi državnim krizama i sistemima podrške, na sljedeće:

4.1. Uloga Izvršnih državnih agencija u borbi sa krizom

Državne agencije Kraljevine Saudijske Arabije zadužene za borbu sa krizom, imaju različite uloge u sistemu upravljanja krizom, a sve u ovisnosti od njihove namjene i specijalnosti. Izvršni organi, koji imaju nadležnost i odgovornost da se bave direktno krizom sudjeluju direktno u izvršnoj borbi sa krizom ili katastrofom. To su prije svega: civilna odbrana, javna sigurnost i državne obavještajne agencije, oružane snage, nacionalna straža, granična straža, lokalne zajednice. Također, nekim agencijama dodijeljena je indirektna uloga u sistemu, kao što je obaveza pružanja logističke podrške. Zbog važnosti i specifičnosti uloga ukratko ćemo opisati ulogu svakog izvršnog organa u procesu upravljanja krizom a shodno njihovoj namjeni.

4.1.1. Uloga sistema civilne odbrana u suočavanju s krizama

U svim državama civilna odbrana ima vrlo važnu ulogu u borbi sa krizom, prije svega elementarnim nepogodama i nesrećama koje se dešavaju. Katastrofe mogu nastati prirodnim putem kao elementarne nepogode ili izazvane ljudskim faktorom, te mogu imati implikacije u slučaju pojave nemira tokom katastrofa na samu državnu sigurnost. Stoga sve službe sigurnosti moraju sudjelovati u borbi sa krizom, svaka u skladu sa određenim zadacima i odgovornostima. Tako je i u slučaju kad situacija zahtijeva provođenje mjera civilne odbrane, a koje se najčešće angažuju u sljedećim situacijama: gašenje požara, spašavanje, evakuaciju i prihvaćenje i pružanje prve pomoći unesrećenim.

4.1.2. Uloga sistema javne sigurnosti

Svaki sistem javne sigurnosti koncipiran je da zaštiti osnovne vrijednosti sigurnosti države, prije svega javni red i mir i sigurnost svih stanovnika države. Uobičajeno se smatra vitalnim organom sigurnosti, prije svega zbog neposredne veze sa društvom, pa tako snosi veliku odgovornost u borbi sa krizom s kojom se država suočava. U obavljanju ovako značajne uloge sistem javne sigurnosti između ostalog se bavi: prikupljanjem podataka i vođenjem istrage o svim sumnjivim aktivnostima; vrši razmjenu informacija s drugim sigurnosnim agencijama koje su u vezi sa upravljanjem krizom da bi osigurali zaštitne mjere; izrađuje planove kako bi se suprotstavili izazovima te određuje zadatke jedinicama za izvršenje koje sprovede zaštitu od opasnosti ili spriječavanje njenog nastanka; vrše nabavka opreme, sredstava i oružja potrebnog pripadnicima sistema; aktivno i direktno sudjeluju u borbi protiv kriza i katastrofa, posebno direktnom konfrontacijom i sukobom s pripadnicima devijantnih skupina, pa u takvim

slučajevima dolazi do izražaja junačka borba ovog sistema u Saudijskoj Arabiji.

4.1.3. Uloga obavještajnih službi

Obavještajnim informacijama u pogledu krize se smatraju korisne informacije i činjenice koje ukazuju na identifikaciju potencijalnih lokacija za pojavu kriza. Ovaj sistem ima važnu ulogu u borbi sa krizom, a najvažnije njegove obaveze su: prikupljanje informacija o političkim aktivnostima i trendovima koji ugrožavaju nacionalnu sigurnost u zemlji i inozemstvu kroz različite izvore; analiza informacija (prethodno spremljene i novo dobivene), poduzimanje potrebnih zaštitnih mjera i izravno intervenisanje u radu organizacija koje rade protiv državne sigurnosti; prijenos informacija o pokušajima ugrožavanja države i spriječavanje svih pokušaja koji utiču na ugrožavanje nacionalne sigurnosti i njenih moralnih i materijalnih oblika; osiguravanje kanala informacijskih sistema, te borba protiv špijunaže domovine; otkrivanje tajnih ciljeva i namjera organizacija koje prijete nacionalnoj sigurnosti; pružanje mišljenja o rukovođenju političke i medijske dimenzije za razvoj krize; praćenje domaćih i međunarodnih reakcija vezano za krize i izvještavanje i mišljenje u vezi toga; koordinacija s medijima, pružanje činjenica kao odgovora na neprijateljsku medijsku propagandu; suprotstavljanje propagandi, glasinama i izjavama o namjerama i ciljevima promotora krize; spriječavanje demonstracija i unutrašnjih nereda i kontrolisanje aktivnosti njihovih izvršioaca; pravovremeno upozoravanje ostalim državnim organima protiv bilo koje prijetnje sigurnosti države (Al Shahrani, 2003).

4.1.4. Uloga oružanih snaga u borbi sa krizom

Poznato je da je vojna moć stoljećima glavni alat u nametanju volje oružanom silom, ali u današnje vrijeme ta sredstva moći obuhvataju i druge elemente kao što su politička i ekonomska moć. U stvarnosti ove tri moći su isprepletane i koliko god je država beskrajno miroljubiva, ona se suočava sa puno izazova i prijetnji, bilo vanjskih ili unutrašnjih, kako od strane drugih država tako i od strane pojedinaca ili organizacija, jednom ili sinergičkim djelovanjem više navedenih moći. Efikasnost oružanih snaga, kod unutrašnjih kriza, zahtijeva neophodno opremanje i obuku oružanih snaga kako bi mogle odgovoriti na krize i katastrofe u svakom trenutku u saradnji sa ostalim sigurnosnim snagama. U borbi sa krizom na strateškom nivou, oružane snage su odgovorne za spremnost za suprotstavljanje bilo kojoj krizi kojoj je domovina izložena. Putem svojih operativnih centara u svim centrima narodne odbrane, koji su sastavljeni od većine državnih agencija za

borbu s bilo kojom krizom kojoj je domovina izložena, koordiniraju radom u skladu sa direktivama Odbora nacionalne odbrane, kojeg je Kralj (sluga dvije svete džamije) formirao sa dužnostima za rješavanje krize s kojima se suočava Kraljevina iznutra i izvana.

4.1.5. Uloga Nacionalne garde u borbi sa krizom

Nacionalna garda podržava oružane snage i aktivno sudjeluje na strateškom nivou, a na unutrašnjem planu ima veću ulogu nego oružane snage obzirom na njene velike potencijale koje posjeduje. Ovaj važan organ, zbog specifične prirode, koordinira između izvršnih državnih organa putem centara nacionalne operativne odbrane koji su povezani sa operativnim centrima civilne odbrane i drugim sigurnosnim organima.*

4.1.6. Uloga granične garde u borbu sa krizom

Najveća odgovornost granične garde je sprečavanje ulaska terorista ili kriminogenih lica ili lica koja su indicirana kao generatori ili učesnici moguće krize ili izazivači opasnosti za državu. O značaju granične garde najbolje svjedoče statistički podaci s kojima povremeno Njegova ekscelencija generalni direktor graničnih snaga izlazi u javnost. U njima vidimo podatke o hapšenju osoba i zapljeni eksploziva i oružja na državnim granicama ili unutar države. Ovaj sistem je povezan s glavnim centrom nacionalne odbrane i centrom kontrole i vođstva u regijama putem izravnih telefonskih linija za direktnu razmjenu informacija o neprijateljskim ciljevima i stanju pripravnosti.*

4.1.7. Uloga mjesnih područja

Svako mjesno područje, unutar njegove administrativne granice, se suprotstavlja krizi ili katastrofi tako što sprovodi regijski plana za rješavanje katastrofa i kriza. U svakoj regiji postoji krizni plan uključujući njegovo izvršenje od strane svih državnih institucija u regiji zavisno od vrste krize (Sarij, 2008).

* Studiju je obavilo Zapovjedno stožerne škola, predmet. (Rijad: Zapovjedno stožerne škola, t3, 2008m), 2-3.

* Ibid, 4-11.

4.2. Uloga državnih sistema u indirektnoj podršci borbe protiv kriza

Kako je već navedeno, nisu svi državni organi direktno uključeni u borbu sa krizom, pojedini organi daju logističku i drugu podršku izvršnim organima koji se direktno bave borbom protiv krize, a ti organi imaju svoje uloge a to su:

4.2.1. Uloga Ministarstva vanjskih poslova u borbu sa krizom

Smatramo da je diplomatija najvažniji alat suprotstavljanja krizama. Posebno taj značaj ilustrira se kroz posao koji diplomate rade na polju međunarodnih odnosa, kao što su pregovaranje i sporazumijevanje na početku bilo koje krize koja je izvjesna i mogla bi da se desi.

4.2.2. Uloga Ministarstva kulture i informisanja u borbu sa krizom

Metodologija Kraljevine Saudijske Arabije u medijskoj politici je u skladu s opštom državnom politikom za koju je zaduženo ovo ministarstvo. Na unutrašnjem planu, zagovara se pristup i načela tolerantnih islamskih propisa i vrijednosti u srcima ljudi i konsolidira dragocjena arapska tradicija i običaji, te učvršćuju veze i širi duh društvene solidarnosti i napretka. Na vanjskom planu, mediji djeluju sa ciljem pozivanja na arapsku i islamsku solidarnost i odbranu arapskih i muslimanskih pitanja koji su na strani pravde, istine i mira i protivi se nepravdi, diskriminaciji i rasizmu. U okviru medijske politike Ministarstvo informisanja pravi planove za postizanje svojih ciljeva.

4.2.3. Uloga Ministarstva zdravstva u borbi sa krizom

Ovo ministarstvo ima vitalnu ulogu u pružanju nadzora nad zdravljem svih pojedinaca u društvu, s jasnim ciljem očuvanja zdravlja, odnosno stanja bez bolesti i epidemija u normalnim uslovima ali i u vrijeme krize.

4.2.4. Uloga Ministarstva prometa u borbi sa krizom

Ministarstvo prometa ima važnu i jasnu ulogu za vrijeme krize, a to je olakšati izvršnim organima nesmetano djelovanje svim prometnicama.

4.2.5. Uloga Ministarstva poljoprivrede u borbi sa krizom

Uloga ovog ministarstva jasno se iskristalizirala kada su područija Džazan bila pogođena krizom groznice.

4.2.6. Uloga Ministarstva elektroprivrede i vodosnabdijevanja u borbi sa krizom

Zadatak ovog ministarstva je od esencijalne važnosti zbog obaveze osiguranja nesmetanog i učinkovitog snabdijevanja električnom energijom i vodom, svih učesnika borbe protiv krize.

4.3. Uloga međunarodnih institucija i organizacija u borbi sa krizom

Postoje mnoge institucije i međunarodne organizacije, vladine ili nevladine, koje aktivno sudjeluju u svim krizama koje mogu nastati u svijetu. Ove organizacije su imale pozitivne učinke na srca građana i vlade zemalja koje su bili izložene krizom ili katastrofom.

5. OPTIMALAN MODEL UPRAVLJANJA KRIZOM ZA JAČANJE NACIONALNE SIGURNOSTI U KRALJEVINI SAUDIJSKOJ ARABIJI NA PRIMJERU OBREDA HADŽA

Hodočasna sezona sa religijskog aspekta je od izuzetne važnosti, obzirom da u Kraljevinu dolaze muslimana iz cijelog svijeta da obave obred Hadža. Primjer Hadža smo izabrali ciljano kao model optimiziranja za upravljanje krizom, jer je od velike važnosti sa više aspekata uključujući: vjerski, politički, ekonomski, socijalni i medijski. U tom periodu detektovano je puno kriznih tačaka koje su rezultat velikih gužvi i pružaju mogućnost nastanka različitih teških sigurnosnih incidenata izazvanih nedostatkom savjesti mnogih hodočasnika.

Krize koje su se dogodile tokom sezona hodočašća, mogu se klasificirati u dvije osnovne grupe:

1 - krize koje su nastale usljed prirodnih katastrofa: potresi, rušenje, epidemije, poplave i munje.

2 - krize uzrokovane ljudskim faktorom.

Krize koje su nastale usljed prirodnih katastrofa zahtijevaju stalnu pripravnost sistema nacionalne sigurnosti i planiranje rješenja upravljanja krizom za svaku od prirodnih katastrofa.

Međutim, krize koje su uzrokovane ljudskim faktorima zahtijevale su određene intervencije i korekture. Tako je u slučajevima:

- *dužeg boravka na prometnicama* (posljedica dugog boravka na prometnicama predstavlja problem za kretanje ostalim hadžijama na cestama tokom njihovog obavljanja obreda Hadža, a to može izazvati mnoge krize kao što su situacije: gaženja, ometanje prometa i

- pješaka. Kako bi se ovo sprječilo neohodno je obezbjediti stambeni prostor za svakog hodočasnika);
- *gužve* (gužva ponajviše na mostu Džamarat predstavlja katastrofu uzrokovanu ljudskim nemarom, a jedna takva se dogodila prije nekoliko godina. Bila je rezultat guranja, gužvi i nedostatka savjesti nekih hodočasnika na način kako da vode računa o čuvanju svoje sigurnosti, što je konačnici dovelo do izgradnje velikog projekta Aldžmrata);
 - *požari* (temeljito se odnosi na požare koji su ranije izbijali na svetim mjestima uglavnom ljudskim nemarom ili nepažnjom, kroz nekoliko projekata koji se sprovedeni više se ne spominju požari za vrijeme Hadža kao ranije, ali kao mogući nastanak požara i dalje se razmatra u procjeni rizika); i
 - *zdravstvene krize* (usljed izlaganja hodočasnika konstantnoj toplini ili hladnoći (klima uređaji) nastaju zdravstveni problemi koji se mogu opisati kao slučajevi toplotnog udara i sunčanica te prehlade i gripe. Kraljevina je obezbjedila centre zdravstvene zaštite na Svetim mjestima koji su opremljeni medicinskim kadrom sposobnim i kvalificiranim za adekvatno pružanje zdravstvene usluge. Također, Kraljevina je naložila osiguranje povećanih kapaciteta za intenzivnu njegu u postojećim bolnicama kao što je bolnica Ajjad, a sanitetske ekipe hitne pomoći koji su prisutne na Svetim mjestima pružaju besplatnu zdravstvenu zaštitu za sve hodočasnike i posjetitelje) (Al-Sawat, 2008).

Analizom kriznih situacija utvrđeni su alarmirajući inputi koji su zahtijevali hitnu potrebu detaljnog planiranja prije same sezone i usvajanje Plana upravljanja mogućom krizom za vrijeme Hadža preko posebnih državnih agencija zaduženih za suočavanje i upravljanje krizama. Uspjeh i učinkovitost u nizu prethodnih godina koji je Kraljevina Saudijska Arabija u suprotstavljanju raznim krizama ostvarila, najbolje pokazuju rezultati koji se ogledaju u sve manjem broju kriza za vrijeme obreda Hadža, što se vidi iz godine u godinu. Posebno treba istaći hodočašće sezone 1434. godine hidžretske (2012 godine) kada su snage za upravljanje krizama stavile pod kontrolu i uspješno eliminisale sva začajnja žarišta krize, pa se ova godina označava i kao idealna sezona bez prisustva kriza. Ta godina je službeno objavljena kao uspješna sezona i smatra se kao kvantni prijelaz s obzirom na uloženi trud vladinih agencija i nevladinih organizacija koje su učestvovala u pogledu primjene odredbi sistema i pružanju raznih vrsta usluga hodočascima (Alouheri, 2013).

Ovako uspješni rezultati došli su nakon sistemskog pristupa u rješavanju ovog problema Kraljevine u organizaciji hodočasne sezone i borbe protiv kriza, koji se mogu sistematizirati u nekoliko koraka.

U prvom izvršena je analiza opasnosti (ugroženosti) svakog mjesta obreda u vrijeme Hadža i detektovane su krizne žarišne tačke. U skladu sa propisima uspostavljene su ovlasti djelovanja i definisan sistem organizacije svih sudionika u zaštiti i spašavanju. Također, su peduzete sve mjere na izgradnji infrastrukture koja omogućava bolju prohodnost, manje gužve i uopće stvara ambijent za smanjenje kriznih područja. U narednom koraku razrađen je sistem komuniciranja svih aktivnih sudionika i ustanovljeni su svi potrebni resursi. Sve su ovo bili potrebni koraci koji su na kraju krunisani sveukupnim Planom za djelovnje u slučaju kriznih situacija za vrijeme Hadža.

Evidentno je da je Kraljevina Saudijska Arabija uložila puno napora za osiguranje hodočasnika i sprječavanje problema koji proizlaze iz velikih gužvi i zagušenja, što često dovodi do guranja i pojave povreda pa i smrtnih slučajeva. Mjere na izgradnji infrastrukture uključuju trajne projekte širenja džamije Al-Harema i Poslanikove džamije, osiguranje adekvatne klime unutar Svetih mjesta za obavljanje duhovne molitve u optimalnim uslovima u miru i tišini. Zatim, projekat izgradnje protupožarnih šatora, izrada projekta razvitka područja Džamarat, projekti vodoodvodnih i kanalizacionih instalacija, izgradnja objekata na brdu Arefat, projekat uvođenja vozova za prijevoz hodočasnika.

Također, upravljanje krizom tokom Hadža možemo posmatrati kroz institucije i njihovu ulogu u rješavanju kriznih dešavanja. Kraljevska briga u ovom aspektu orjentirana je ka postizanju dva glavna cilja, prvi je *eliminacija kriznih područja*, a drugi je *pružanje svih usluga i olakšanje hodočasnima*, pa su ovi ciljevi postavljeni direktno pred nadležne službe za upravljanje krizom. Iz ovako postavljenih ciljeva proizilazi permanetna potreba ulaganje raspoloživih napora i sredstava kako bi se osiguralo obavljanje obreda Hadža s lakoćom i mirom.

Uz napredak i razvoj u svim sektorima u zemlji, procjene o mogućim krizama zahtijevale su potpunu spremu za kontrolu nad bilo kakvom krizom i njeno što brže rješavanje uz minimalne napore i sredstva. Nephodno je bilo ostvariti koordinaciju među brojnim agencijama i ministarstvima radi sistemskog pristupa i rasvjetljenja opšte politike koja će se sprovesti u svrhu pripremanja za krizu i borbu protiv nje, a da uslužnost hodočasnika mora biti na visokom nivou. Znači shodno postavljenim ciljevima iz Kraljevske brige paralelno se trebaju odvijati dva procesa koji su izazov za siurnosne organe, a treba postići cilj koji je državno vodstvo postavilo kao politički prioritet zemlje, a to je da će se garantovati mir i sigurnost hodočasnika.

Treba naglasiti da su svi državni kapaciteti na raspolaganju tokom obreda hodočašća i ne postoji niti jedno ministarstvo ili agenciju u Kraljevini Saudijskoj Arabiji a da nije povezano na neki način sa obredom Hadža. Najvažnija od tih ministarstava koja su povezana sa upravom poslova Hadža i hodočasnika su:

- Ministarstvo za Hadž čija je uloga jako bitna i važna u tom području, usluge Hadža vođenja brige o hodočascima je temeljna uloga ovog Ministarstva, a posebno nakon što je postalo samostalno, nakon čega su mnoge organizacije postale povezane sa njim);
- Ministarstvo unutrašnjih poslova koje ima obavezu očuvanja unutrašnje sigurnosti Kraljevine Saudijske Arabije, a između ostaloga zaduženo je i za sigurnost i mir hodočasnika. Policajac je putokaz i sluga svojoj zemlji i svakom ko kroči na njeno tlo.
- Opšta uprava civilne odbrane se smatra jednom od najvažnijih sektora za borbu protiv krize u Saudijskoj Arabiji, a posebno u sezoni Hadža kako bi zaštitila sigurnost hodočasnika. Također civilna odbrana igra važnu ulogu u zaštiti hodočasnika od požara i rješavanja sukoba u gužvi u skladu s standardnim pravilima i načelima. U te svrhe upotrebljavaju se sva dostupna sredstva od specijalnih automobila sa najnovijom opremom i opremom za gašenje požara, posebna oprema za spašavanje. Također, civilna odbrana koristi avione koji imaju značajnu ulogu u krizama, prije svega za brzu intervenciju kod požara, ali i u brzom transportu unesrećenih ili transportu u krizna područja.
- Ministarstvo zdravstva ima ulogu da u suradnji s drugim zdravstvenim sektorima u Kraljevini Saudijskoj Arabiji, kroz implementaciju specifične strategije za rad, pruža zdravstvenu zaštitu za hodočasnike tokom čitave godine. Ministarstvo kontinuirano radi na poduzimanju preventivnih i korektivnih mjera za zaštitu građana, stanovnika, posjetitelja i hodočasnika zbog postojanja mogućnosti raznih bolesti i epidemija. Također, radi na razvoju i poboljšanju kvalitete medicinskih i zdravstvenih usluga kvantitativno i kvalitativno da bi pokrili sva sveta mjesta i smještaj hodočasnika u Meki i Medini. Treba naglasiti da uz Ministarstvo zdravstva postoji i Glavna uprava za medicinske usluge oružanih snaga, koja pruža usluge hodočascima, u saradnji sa pojedinim sektorima oružanih snaga kao što je bolnica oružanih snaga Huda u Taifu, i ostalih organa vlasti zdravstvene zaštite hodočasnika. Ova Uprava za medicinske usluge formira terenske bolnice koje sadrže nekoliko opštih i specijaliziranih ambulanti, s brojnim medicinskim centrima raspoređenim u različitim dijelovima Svetog mjesta;
- Ministarstvo obrane i zrakoplovstva ima aktivnu ulogu

- Povjereništvo opšte obavještajne službe sudjeluje u sezoni Hadža, tako što pruža blagovremeno informativna obavještenja rukovodiocima, radi brze i adekvatne intervencije. Također, vrši istraživanje na osnovu sigurnosnih zahtjeva i predaje ih donositeljima odluka, sudjeluje u izgradnji sistema nacionalne sigurnosti Kraljevine, pored toga obavlja i druge dužnosti);
- Ministarstvo nacionalne garde učestvuje u osiguranju Hadža. Nacionalna garda učestvuje u potpori Ministarstava i drugih vladinih agencija za očuvanje sigurnosti Hadža, isto tako sudjeluje u vjerskom obrazovnom sistemu. Izvršava svoje osnovne uloge i dužnosti.

Obzirom na trenutnu nedostupnost podataka o krizama nakon uspostavljanja novog optimalnog modela (zbog istraga koje se vode i zaštićenosti takvih podataka) u narednim istraživanjima neophodno je uraditi statistiku svih kriza koje su detektovane nakon uspostavljanja novog sistema upravljanjem krizom (2012 godine) te analizirati svaku krizu, krizno područje, vrijeme krize, nositelje krize, te nakon toga dodatno optimizirati postojeći model upravljanja krizom za vrijeme Hadža koji će rezultirati efikasnijom i bržom borbi protiv krize, te ekonomičnijim stavljanjem iste pod kontrolu (uz što manje snaga i sredstava), zatim njeno uspješno rješavanje i ponovnu stabilizaciju.

U tu svrhu potrebno je provjeriti sistem svih institucija u cilju efikasne borbe za upravljanje sa krizom kroz svaku od tri navedene faze:

1. Faza spremnosti i pripravnosti (formiranje jedinice za upravljanje krizom tokom Hadža; formiranje specijalne radne grupe; obuka; volontiranje i sudjelovanje privatnog sektora; edukacija i informisanje; regionalna i međunarodna saradnja; priprema scenarija mogućih kriza tokom obreda Hadža)
2. Faza suočavanja (provedba planova krize Hadža; upravljanje urgentnim Centrima; brzina informacija i komunikacija; mudro postupanje s medijima; korisno iskorištavanje vremena; regulisanje, organizovanje akcija; tajnosti operacije; koordinacija između izvršioca i sprovodioca mjera sigurnosti)
3. Faza pripreme stanja (izgradnja i popravka štete; procjena naučene lekcije; sprovođenje studije i istraživanja; postavljanje mjera kako se kriza nebi ponovila.)

6. ZAKLJUČAK

Nakon pregleda i analize prethodnih istraživanja možemo zaključiti da su se krize dešavale u društvu od davnina, jer su postojali faktori i uzroci za njen nastanak, bez obzira da li su bili prirodnog ili vještačkog karaktera. Niko ne može poreći ogromne gubitke, iznenadne negativne posljedice koje stvara ljudski nemar i njihov negativni utjecaj na glavni interes države i naroda - nacionalnu sigurnost. Nacionalna sigurnost je glavni temelj opstanka države i garant njenog razvitka i načina održivog razvoja u svim aspektima, pa u slučaju nastanka krize stvara se prijetnja po nju. To zahtjeva angažovanje potrebnih ljudskih resursa, prije svega vojnih i policijskih snaga osposobljenih za upravljanje i borbu sa krizama ali i predstavnika vrha političkog upravljanja.

Oblikovanje upravljanja krizama je strateški važan proces koji ima direktne implikacije na nacionalnu sigurnost. Zbog postojanja opasnosti da tokom krize dođe do turbulencija ili ugrožavanja sistema nacionalne sigurnosti, možemo slobodno konstatovati da se zapravo radi o procesu koji direktno utiče na temeljne stubove sigurnosti. Posebno naglašavamo da i u slučaju kriza koje nastaju usljed više sile, posljedice neadekvatne reakcije na krizu mogu implicirati širenje kriminala i/ili ugrožavanje sigurnosti uopšte. Zapravo sposobnost upravljanja krizom najdirektnije je povezana sa stabilnošću sistema sigurnosti. Stoga sve države nastoje postaviti efikasne sigurnosne sisteme koji mogu pravovremeno pružiti adekvatan odgovor s ciljem efikasnog upravljanja tokom kriznih situacija. Veoma je bitno da sigurnosni podsystemi koji imaju prethodno određene svoje zadatke, iste obavljaju konstantno i sinhronizirano. Naravno za dobro funkcionisanje cjelopunog sistema upravljanja krizom, potrebni su dobro razrađeni i uvježbani operativni planovi u kojima se precizira uloga, mjesto i vrijeme svakog podsystema, način intervencija i koordiniranje među njima, sa preciziranjem nadležnosti i odgovornosti svakog podsystema. Ovakvo postavljen sistem upravljanja krizom rezistentan je na svaki oblik ugrožavanja tokom trajanja krize. Uz stalnu koordinaciju podsystema državnih nadležnih organa veoma je bitna detaljna analiza nakon svake krize, kako bi se utvrdile dobre i loše reakcije svakog podsystema kao cjeline, utvrdili eventualni propusti, unaprijedio sistem u cjelini a sve u cilju onemogućavanja ponavljanja vještačkih kriza, a samim time spasili ljudski životi i materijalna dobra.

Upravljanje krizom ima za cilj zaštititi i sačuvati državni integritet, podizanje nivoa razvoja zajednice, i rješavanje bilo kakvih nedostataka ili mahana koji zahvate jedan od njegovih sektora ili rješavanje bilo kojeg razloga koji bi mogao u budućnosti stvarati problem i dovesti do kriznih situacija. Tako se održava vitalnost sistema nacionalne sigurnosti i teži ka

napretku državnih tijela. Isto tako stanje nacionalne sigurnosti u zemlji ovisi o stepenu učinkovitosti njegovih komponenti: religije, vođstva, politike, ekonomije, medija, vojnih snaga i javne uprave. Sve ove komponente treba da se prožimaju i konsolidiraju u svom radu tokom upravljanja krizom kako bi aktivno učestvovala i djelovala na jačanje nacionalne sigurnosti. U praktičnom smislu, nalazimo da su najvažniji načini i sredstva za jačanje nacionalne sigurnosti uspješno upravljanje krizama koje zahtijevaju integraciju, sklad i koordinaciju između uloga i zadataka državnih organa kako bi se osigurala potreba za borbu i učinkovitost upravljanja krizom kroz brze intervencije, kontrolisanje i rješavanje što je prije moguće krize uz minimalan napor i troškove.

Iz ovog rada, analizom optimalnog modela za upravljanje krizom na primjeru obreda Hadža, može se potkrijepiti navedeni zaključak, što nas sve vodi ka razumijevanju integriranog uspješnog pristupa upravljanja krizom koja se odražava pozitivno na jačanje nacionalne sigurnosti u Kraljevini Saudijskoj Arabiji.

Fenomen upravljanje krizom u cjelini prepoznat je kao priprema za ono što se može dogoditi i suočavanje sa onim što se dogodilo, u cilju jačanja nacionalne sigurnost.

Na kraju, krizno upravljanja općenito vodi od suštine do činjenice da su zajednice koje su pristupile izgradnji sistema za upravljanje i rješavanje kriza bile jače i otpornije u nastavku borbe i savladavanju kriza od ostalih koji nisu primjenivali takav način, nego su se suočavale bez osmišljenog otpora i planiranog rukovođenja što je dovelo do njihove slabosti a negdje i raspada.

LITERATURA

1. Al Saud Yazi., 2007. Uloga medija u rukovanju sa krizom. Neobjavljen magistarski rad, (Rijad: Naif arapska sveučilišta za sigurnosne znanosti).
2. Al Shahrani Saad bin Ali, 2003. Ekonomija nacionalne sigurnost: Uvod u koncepte i teme. (Riyad. D. N.) 11-12.
3. Al-Asiri Abdullah, 2007. Upravljanje krizom i načini i metode treninga upravljanja. Teza je neobjavljena, (Rijad: Zapovjedno stožerna škola Oružanih snaga).
4. Al-beridi Abdullah Abdul Rahman, 1999. Inovacije uništavaju krize, nova vizija za upravljanje krizom. (Rijad: Međunarodna kuća ideja za izdavanje i distribuciju).
5. Al-didžani Saad, 2011. Uloga sigurnosnih vještina potrebnih oficirima opšte uprave civilne odbrane za borbu protiv potencijalnih kriza i katastrofa. Neobjavljena magistarska studija, Rijad: arapsko Naifa sveučilište za sigurnosne znanosti.
6. Alharbi Ali, 2010. Viještina sigurnosnih aktivnosti u jačanju nacionalne sigurnosti. Neobjavljen magistarski rad, (Rijad: Naif arapska sveučilišta za sigurnosne znanosti).
- 11- Saad Sultan, 2009. Uloga generalnog predsjedništva o skrbi mladih za jačanje intelektualne sigurnost. Neobjavljen magistarski rad, (Rijad: Naif arapska sveučilišta za sigurnosne znanosti).
7. Alhqha Fahad bin Mohammed, nacion. sigurn: sveobuhvaćena vizija,
8. Al-Maliki Abdul Hafiz, 2006. Ka izgradnja nacionalne strategije radi postizanja intelektualne sigurnosti za borbu . Neobjavljen doktorski rad, (Rijad: Naif arapska sveučilišta za sigurnosne znanosti).
9. Al-Mtairi Meshari, 2012. Područnih centara kraljevine Saudijske Arabiji u jačanju sigurnosti. Neobjavljen magistarski rad, (Naif arapska sveučilišta za sigurnosne znanosti).
10. Al-obeisi Saad, 2008. Napori Ministarstva islamskih poslova i zadudžbina, Pozivanja i savjetovanje u jačanju intelektualne sigurnosti s aspekta imama,propovjednika,hatiba u Rijadu.Neobjavljen magistarski rad, (Rijad: Arapski Sveučilišta Sigurnost Sciences).
11. Alouehri Turki, 2013. Emir Mekke objavljuje uspjeh sezone i smatra se kvalitativni prjelaz (Riyad:Al-Riyadh list e, A16552).
12. Al-sawat Ibtisam Abdullah, 2008. Upravljanje Krizom u Hadžu: terenska istraživanja za promet javne uprave sudjelovanja u hodučasnom prometu. Neobjavljen magistarski rad, (Jeddah: Kralj Abdul Aziz Sveučilišta) 68-69.

13. Al-Shaalan Fahad Ahmed, 2012. Upravljanje krizom: temelji, faze, mehanizmi. (Rijad: Naif arapska sveučilišta za sigurnosne znanosti).
14. Al-Shaalan Fahd bin Ahmed, upravljanje krizom: Temelji, faze, mehanizmi, 141-142.
15. Al-Shahrani Saad bin Ali, upravljanje operativnim sigurnosnim krizama, 55 - 56.
16. Al-Shammari Fahid Ayed, 2002. Kreativni portal za upravljanje krizom i katastrofama. (Rijad: Printing Company Najd), 27-32.
17. Ebu Tnin Alloush, 1996. Sigurnosno planiranje za upravljanje krizom. Neobjavljen magistarski rad, (Rijad: Naif arapska sveučilišta za sigurnosne znanosti).
18. Fayez Aljhani, Ali, 2005. Istraživački centri i njihova uloga u suprotstavljanju prijetnji sigurnosti, tako da je deseti davatelj menadžera istraživačkim kaznenopravnom centri i borba protiv kriminala na umne sigurnost u saradnju sa Sveučilište Tajiba od 6-8 / 8/1425h i 20 -22/9/200 4 g. Medina. (Rijad: Naif arapska sveučilišta za znanost, sigurna.
19. Kamel Amr Abdullah, 1996. Arapske sigurnosti iz ekonomske perspektive „Simpozij Arapska sigurnost i trenutni izazovi i budući pogledi održane arapsko-europske studije u periodu od 9-11 / 01/1996. (Kairo: arapsko-europski studiji Centar) 85.
20. Kamel Farouk Hamad Abdul Hamid, 1999. Tehnička pravila policijske istrage i kaznene istrage. (Rijad: Naif arapska sveučilišta za sigurnosne znanosti) 132.
21. Kamel Muhmed Farouk Abdulhamid, uvod o proučavanju sigurnosne znanosti. (Rijad. Naif arapska sveučilišta za sigurnosne znanosti, d C)
22. Muftija Muhamed Hasan, 1999. Zdravlje renesanse u Kraljevini Saudijskoj Arabiji. (Rijad: Kralj Fahd Nacionalna knjižnica u prospektu) 309.
23. Murwani , N. M. 2009. Uspješna Arapska iskustva u organizaciji i pripremanju borbe protiv terorizma: Iskustvo Saudijske Arabije: Rijad: Naif, Arapski Univerzitet za sigurnosne nauke
24. Salem Ali, 2008. Opseg pripremljenosti za upravljanje krizom i katastrofom. Neobjavljen magistarski rad, (Rijad: Naif arapska sveučilišta za sigurnosne znanosti).
25. Zapovjedno stožerne škola, predmet zapovjedstvo, kontrole i komunikacije, 4-11.
- 26- Al-sarij Saad, 2008. MUP predlaže stručnjaci za katastrofe u državnim institucijama. (Riyad novine danas, p 12297) 32.
26. Zapovjedno stožerne škola, predmet. 2008. (Rijad: Zapovjedno stožerne škola, t3) 2-3.